

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

NÉPRAJZ A MAGYAR EGYETEMEKEN 1960-IG

A pesti egyetemen a 18. század végén Cornides Dániel (1732–1787) foglalkozott a magyar ősvallás kérdéseivel, míg a magyar népköltészet különféle aspektusainak (mesék, idiomatikus kifejezések, közmondások) és népi szokásoknak Dugonics András (1740–1818) szentelt előadásain különös figyelmet. A 19. század első felében leíró statisztikák, az ország különféle régióinak és etnikai csoportjainak helyzetéről szóló jelentések dokumentálták az adott területek és népcsoportok etnográfiai jellemzőit. A század második felében az egyetemek magyar irodalom és nyelv professzorai európai összehasonlító perspektívában vizsgálták és vitattak meg ilyen témákat. A néprajzi és folklórismereteket elsősorban a klasszika-filológia és a keleti tanulmányok kiváló tanárai ismertették hallgatóikkal. A távoli népekről és földrészekről szóló információk terjesztésében elsősorban a budapesti egyetem földrajzprofesszorai (Hunfalvy János, Lóczy Lajos) játszottak döntő szerepet. A néprajz első magántanára, Herrmann Antal a kolozsvári egyetemen tevékenykedett 1898-tól. Előadásait 1918-ig tartotta Kolozsváron, 1921 és 1926 között pedig Szegeden, ahová a kolozsvári egyetemet áthelyezték. A néprajzi és folklórtanulmányok első egyetemi tanszékét a szegedi egyetemen alapították, amelynek első professzora Solymossy Sándor, az összehasonlító folklórisztika tudósa lett. A budapesti egyetemen az első néprajzi és folklórtudományi tanszékét Györffy István professzor számára alapították, aki elsősorban az anyagi kultúrát és az Alföld népeit tanulmányozta. Utódai Viski Károly (1942), majd Ortutay Gyula (1946) folklóristák voltak. 1951-ben a budapesti egyetemen újabb tanszék jött létre Tálasi István vezetésével, aki az anyagi kultúra és a történeti néprajz szakértője volt.

A visszaköltözött kolozsvári néprajzi és folklór tanszék vezetője 1940–1941 között Viski Károly, majd 1943 és 1948 között Gunda Béla volt. Az 1912-ben alapított Debreceni Egyetemen számos docens (Ecsedi István, Bartha N. Károly, Mendöl Tibor, Lükő Gábor) tartott 1925 és 1949 között néprajzi és folklórelőadásokat, de az önálló tanszék csak 1949-ben alakult meg, amelyet 1979-ig Gunda Béla vezetett. A szegedi egyetemen Bálint Sándort már 1949-ben kinevezték a néprajz és folklórisztika professzorának, de itt csak 1990 után vált lehetővé az, hogy a hallgatók néprajzi diplomát szerezzenek. Ilyen diplomák megszerzésére Budapesten 1950, míg Debrecenben 1959 óta volt lehetőség.

Kulcsszavak: néprajz, néprajzi tanszékek, magyar egyetemek

ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE STUDIES AT THE HUNGARIAN UNIVERSITIES UNTIL 1960. At the University of Budapest at the end of the 18th century it was Dániel Cornides (1732–1787) who dealt with issues of Hungarian ancient religion, while András Dugonics (1740–1818) paid attention to various aspects of Hungarian folk poetry (tales, idiomatic phrases, proverbs) and folk customs in his lectures. Descriptive statistics, reports of the state of affairs in various regions and ethnic groups within the country documented the ethnographic character of these areas and groups in the first half of the 19th century. In the second half of the century professors of Hungarian literature and language investigated and discussed these topics with a comparative European perspective at universities. Ethnographic and folklore-related knowledge was disseminated by excellent professors of classical philology and oriental studies. Professors of geography (János Hunfalvy, Lajos Lóczy) played a crucial role in providing information about faraway peoples and continents at the University of Budapest.

The first associate professor (Privatdozent) in ethnography was Antal Herrmann at the University of Kolozsvár (Cluj-Napoca, now Romania) in 1898. He delivered his lectures until 1918 in Kolozsvár, and between 1921 and 1926 in Szeged where the University of Cluj was relocated to. The first university department for ethnographic and folklore studies was established at the University of Szeged, where Sándor Solymossy, a scholar of comparative folkloristics, became professor. At the University of Budapest the first department for ethnography and folklore studies was founded for professor István Györffy, who primarily studied material culture and the people of the Great Hungarian Plain. His successors were Károly Viski (1942), then folklorist Gyula Ortutay (1946). In 1951 at the University of Budapest another department came into being for István Tálasi who was a scholar of material culture studies and historical ethnography. The head of the ethnography and folklore department of the Hungarian University of Kolozsvár (Klausenburg, Cluj) was Károly Viski in 1940–1941, and Béla Gunda between 1943 and 1948. At the University of Debrecen established in 1912 a number of associate professors held ethnographic and folklore lectures between 1925 and 1949 (István Ecsedi, Károly Bartha N., Tibor Mendöl, Gábor Lükö), but an autonomous department was established only in 1949, led by Béla Gunda until 1979. At the University of Szeged Sándor Bálint was appointed professor of ethnography and folklore studies in 1949, but only after 1990 became it possible to provide M. A. degrees in ethnography and folkloristics. M.A. degrees in ethnography and folkloristics have been provided at the University of Budapest since 1950, while at the University of Debrecen since 1959.

Keywords: ethnography, departments for ethnography and folklore studies, Hungarian universities

Előzmények 1898-ig

Az első néprajzi tanszékeket Magyarországon viszonylag későn alapították, az elsőt Szegeden 1929-ben, a következőt Budapesten 1934-ben hozták létre. A néprajzi tematika azonban a hazai tudományos kutatásban és egyetemi oktatásban sokkal korábban megjelent. Egy korábbi feltevés szerint valószínűleg Erdélyi János – az 1860-as években a Sárospataki Református Kollégiumban a magyar irodalomról tartott előadásaiiban – foglalkozott legelőször néprajzzal (a népköltészet alkotásaival) főiskolai szinten.¹ Egy későbbi publikáció a budapesti egyetemen a 18. század végén tanító professzorok folklorisztikai előadásait valószínűsíti. Cornides Dánielt (1732–1787) a magyar ősvallás (és nem mellesleg a magyar kocsiság) kutatóját 1784-ben nevezték ki a „történeti segédtudományok” professzorává. Kortársa, Dugonics András (1740–1818) ugyan a matematika professzora volt, de népköltészet-kutató tevékenysége jóval ismertebb. Hiszen irodalmi munkáiban nagy számban találhatók mesék, példabeszédek, *proverbiumok*, sőt népszokások is.²

A reformkorban és a pozitívizmus első évtizedeiben sem a tudományos kutatásban, sem az egyetemi oktatásban nem formálódtak még ki a diszciplináris határok.

¹ KÓSA László, „Néprajz az egyetemeken”, in *Magyar néprajzi lexikon 4* (Budapest, 1981), 6.

² Vilmos VOIGT, „Two hundred years of teaching of folklore at a Hungarian university”, *Hungarian Studies 3*, nr. 1–2 (1987): 271; Vilmos VOIGT, „The Hundred Years of Teaching Folklore at a Hungarian University”, *Artes Populares 16–17* (1995): 92.

A népkutatás a statisztika és a „régiséget” kutató honismeret, a táj- és népleíró irodalom határain mozgott. A népismeret az egyetemi tanárok és a Tudós Társaság jeleseit is megmozgatták, olyanokat is, mint Garay János, Fényes Elek, Toldy Ferenc, Hunfalvy Pál, Ipolyi Arnold, Kőváry László és még sokan mások.³ A Bach-korszakot követően a budapesti egyetemen alakuló magyar nyelvi és irodalmi katedrák elsősorban az irodalom tárgykörébe illeszkedő népköltészetéről adtak elő néprajzinak mondható ismereteket. Az 1860 és 1934 közötti hetvenöt évben meghirdetett, néprajzot is tartalmazó kurzusok címeiről, előadóiról a fennmaradt tanrendek alapján alkothatunk képet.⁴ Toldy Ferenc (1805–1875), a magyar nyelv és irodalom tanszékének első professzora a nemzeti poézis forrását – Kölcseyvel, Arannyal egybehangzóan – már a néphagyományban kereste. Utódának, Gyulai Pálnak (1826–1909) az 1888/1889. tanévben tartott magyar népköltészeti előadásairól a hallgatói által készített és kéziratban fennmaradt jegyzetek tanúskodnak. Ismeretes, hogy a Kisfaludy Társaság kiadásában jelent meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, melynek 1872–1882 között megjelent első három kötetét is Arany László és Gyulai Pál szerkesztette.⁵

A későbbi években Beöthy Zsolt (1848–1922), majd Katona Lajos (1862–1910) tartott népköltészeti előadásokat a budapesti egyetemen. Katona részt vett a Magyar Néprajzi Társaság megalapításában (1889), és az ő programja indította el az *Ethnographia* első számát, melyet 1891/92-ben szerkesztett is. Egyik fő témája a népmesék összehasonlító elemzése volt. A pesti egyetemen 1903-ban rendkívüli tanárként kezdte el a folklórelőadásait, 1902-ben az MTA levelező tagja, 1908-ban a magyar irodalomtörténet nyilvános rendes tanára lett. A modern magyar folklorzisztika legjelentősebb megalapozója, európai látókörű egyénisége volt.⁶ Említést érdemel, hogy Budenz József (1836–1892), aki 1872-ben lett az összehasonlító urál-altaji nyelvészet nyilvános rendes tanára, a finn népmesékről is tartott előadásokat. Jelen voltak az etnológiai, folklorzisztikai ismeretek Simonyi Zsigmond (1853–1919), Vámbéry Ármin (1832–1913), Goldziher Ignác (1850–1921), Greguss Ágost (1825–1882), Hampel József (1849–1913), Henszlmann Imre (1813–1888) egyetemi előadásai is. A később élt, 1904-től egye-

³ PALÁDI-KOVÁCS Attila, *Magyar népismeret a 19. században* (Budapest, 2016), lásd még MOHAY Tamás, „Az egyetemi néprajzi oktatás kezdetei Magyarországon”, in *Merítés: Tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére*, szerk. BALI János és JÁVOR Kata (Budapest, 2001), 9.

⁴ PAPP József, „A néprajzoktatás története a budapesti tudományegyetemen”, *Dissertationes Ethnographicae* 5 (1985): 49–68.

⁵ KÓSA László, *A magyar néprajz tudománytörténete* (Budapest, 2001), 77. Toldy előadásainak szövege nem maradt fenn, csupán következtetni lehet rá, hogy érintette a történeti mondák kérdéskörét. A Gyulai Pál előadásairól készült jegyzeteket 1978-ban nyomtatásban is kiadták. GYULAI Pál, „A magyar népköltészetéről: Ballada, mese, népdal”, in *Folklorzisztikai tudománytörténet I. (1840–1900)*, szerk. DÖMÖTÖR Tekla, KATONA Imre és VOIGT Vilmos (Budapest, 1978), 167–237. Lásd még VOIGT, „The Hundred Years...”, 94–95; VOIGT Vilmos, „Bevezetés”, in *A magyar folklór*, szerk. VOIGT Vilmos (Budapest, 1998), 7.

⁶ DIÓSZEGI Vilmos, „Katona Lajos”, in *Magyar néprajzi lexikon 3* (Budapest, 1980), 102.

temi tanár Riedl Frigyesről (1856–1921) tudható, hogy szívesen adott elő a klasszikus népballadákról, talán Arany-tanulmányainak is köszönhetően.

A klasszika-filológia területén elsősorban Heinrich Alajos említhető, aki az ókori földrajz és néprajz tárgyköréből nyert magántanári képesítést. 1880 és 1892 között számos előadást tartott a római hitregékről, szokásokról, sőt Líbia néprajzáról is publikált.⁷ Kevésbé tartjuk számon az indológus Schmidt Józsefet (1868–1933), az óind epika tudósát, aki a pesti egyetemen Braun Somát elindította a keleti mesevilág tanulmányozására.⁸ Fokozottan jelen volt a néprajz a geográfusok egyetemi tananyagában. Hunfalvy János (1820–1888), a Magyar Földrajzi Társaság alapító elnöke, az etnográfát a geográfia testvértudományának tekintette. Egyetemi tanárságának negyedik évében hirdette meg először *Egyetemes néprajz* című előadását, heti négy órában. Ezt követően még öt néprajzi szemesztert tartott. Ezekben bemutatta a természeti népek életmódját, társadalmi szerveződését, anyagi kultúráját, embertani jellegzetességét, a nagyobb vallási rendszereket stb. Az 1876/77-es tanév tavaszi félévben tartott néprajzi kurzusáról fennmaradt egy litografált hallgatói jegyzet, mely 1995-ben nyomtatásban is megjelent.⁹ Fivérével, Hunfalvy Pállal (1810–1891) együtt vallotta, hogy a „nemzetiséget” főként az anyanyelv határozza meg. Bátyja, a Magyar Néprajzi Társaság alapító elnöke, a *Magyarország ethnographiája* (1876) és más néprajzi alpművek szerzője, noha 1850-ben *venia legendit* (magántanári engedélyt) kért a pesti egyetemen, azt Thun miniszter elutasította. Hunfalvy Pál – a szabadságharcban vállalt szerepe miatt – soha nem taníthatott az egyetemen.¹⁰

A távoli népek, kultúrák a földrajzi felfedezők között is számon tartott geográfusok érdeklődési körébe tartoztak. Lóczy Lajos (1849–1920) részt vett Széchenyi Béla 1877–1880-ban megvalósult kelet-ázsiai expedíciójában, melynek a legfőbb hozadékát épp az ő földrajzi és néprajzi megfigyelései képezték. *A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása* címen megjelent könyve (Budapest, 1886) bővelkedik pontos néprajzi leírásokban. A budapesti egyetemen 1888–1908 között volt a földrajz nyilvános rendes tanára. Egyetemi tanítványai között található a néprajz és az emberföldrajz későbbi kiválóságai, mint Jankó János, Bátky Zsigmond, Ecsedi István, illetve Teleki Pál és Prinz Gyula.

„Lóczy munkássága ösztönözte a Kína földrajzát is tanulmányozó Cholnoky Jenőt (1870–1950) és a jeles utazó, régész-történész Stein Aurélt (1862–1943), akinek életműve néprajzi szempontból is figyelemre méltó. Stein belső-ázsiai leletei adták az ötletet például az idős Herman Ottónak a magyar pásztorművészet merész keleti párhuzamainak ideájához.”¹¹

⁷ MOHAY, „Az egyetemi...”, 12.

⁸ PALÁDI-KOVÁCS Attila, *Magyar népkutatás a 20. században* (Budapest, 2018), 87–88.

⁹ SZABÓ József, *Hunfalvy János, A múlt magyar tudósai* (Budapest, 1980), 175–176; HUNFALVY János, *Egyetemes néprajz (Ethnographia)*, szerk. SÁRKÁNY Mihály és VARGYAS Gábor (Budapest, 1995), VII.

¹⁰ PALÁDI-KOVÁCS, *Magyar népismeret...*, 197.

¹¹ MOHAY, „Az egyetemi...”, 12.

Ázsia etnográfiaja, a *Primitív népek etnográfiaja* vagy egyszerűen Általános néprajz címen rendszeresen tartott előadásokat Török Aurél (1842–1912) az embertan (antropológia) professzora az 1882–1902 közötti években a kolozsvári, majd a budapesti egyetemen. Ezekben a néprajz, különösen az életmód és a tárgyi világ, az anyagi műveltség jelenségeit embertani alapon mutatta be és magyarázta.¹² A Lóczy Lajos és Török Aurél tanítványi köréhez egyaránt sorolható Jankó János (1868–1902) maga is az etnográfia és az embertan felkészült kutatója volt, aki a magyar „ösfoglalkozások” összehasonlító vizsgálata érdekében kutatta a helyszínen az obi-ugor népek anyagi kultúráját és antropológiai sajátosságait. Elsőként szorgalmazta a „tárgyi néprajz” elismertetését az egyetemen. 1898-ban a Tomszkból a kultuszminisztériumnak küldött jelentésében is sürgette egy néprajzi katedra felállítását a budapesti egyetemen. Érvelésében arra hivatkozott, hogy Magyarországon a néprajzi gyűjtők iskolázatlan amatőrök, s ha az egyetemen nem nevelhet etnográfusokat, az ország régi tárgyi világa szakszerű dokumentálás, értő megörökítés nélkül fog elpusztulni.¹³ Jankó János sajnos nem kaphatott katedrát, amiben 1902-ben bekövetkezett korai halála is megakadályozta.

A néprajz első magántanára, Herrmann Antal képesítése 1898-ban

A néprajzi tanszékek létesítése előtt Herrmann Antal (1851–1926), a budai *Pedagogium* (tanítóképző) német nyelv és irodalom szakos tanára, *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* (1887–1901) sorozat néprajzi munkatársa, az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* (1887–1907) szerkesztője, a Magyar Néprajzi Társaság alapításának *spiritus rectora* fejtett ki érdemleges magántanári tevékenységet. Meghívása valószínűleg a kolozsvári egyetemen 1897-ben díszdoktorrá avatott József főherceg sugallatára történt, aki anyagilag támogatta az említett német nyelvű folyóirat kiadását, és aki nagyra értékelte Herrmann ciganológiai (romológiai) munkásságát.¹⁴ A főherceg maga is sokat foglalkozott a cigánység letelepítésének, integrálásának kérdésével, nyelvüket is megtanulta. Herrmann munkatársa lett egy cigány nyelvtan kidolgozásában, amelynek német nyelvre fordítását is elvégezte, majd 1902-ben megjelentette az *Ethnologische Mitteilungen VII.* köteteként.¹⁵

A kolozsvári egyetemen a brassói születésű Herrmann 1898–1918 között magántanárként tartotta néprajzi előadásait, majd a Szegedre költözött egyetemen 1920–1926

¹² VOIGT, „The Hundred Years...”, 96–97.

¹³ PALÁDI-KOVÁCS, *Magyar népismeret...*, 271–272.

¹⁴ VOIGT Vilmos, „Herrmann Antal pályázata a hazai (különösen az erdélyrészi) ethnographia magántanárává képesítése ügyében (1898)”, *Néprajzi Látóhatár* 1–2. sz. (1992): 167–170. Herrmann habilitációja kezdeményezését is az Erdélyi Kárpát Egyesületnek tulajdonította. Lásd GAÁL György, „Herrmann Antal, a néprajzoktatás meghonosítója a Ferenc József Tudományegyetemen”, *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* 1–2. sz. (1999): 7–8.

¹⁵ GRAGGER Róbert, „Herrmann Antal”, *Ethnographia* 37 (1926): 188–189.

között már nyugdíjasként és „nyilvános rendkívüli egyetemi tanári” kinevezéssel folytatta egyetemi pályafutását. Egyetemi kurzusainak összesen 93 tételt tartalmazó jegyzékéből ismerjük azok változatos tematikáját 1898-tól 1926-ig. A népköltéstől a néprajzi múzeumi gyakorlatig, Erdély, majd a Délvidék néprajzától a hazai nemzeti-ségeig (örmények, szászok), a néprajzi analógiáktól az okkultizmusig, szociológiai és etnopszichológiai kérdésekig terjedt a csaknem három évtizedes előadói munkásság. Az is kiderül az említett jegyzékből, hogy a hazai, s különösen az erdélyi cigányság népelete, folklórja volt az előadói repertoár egyik folyamatosan jelenlevő, konstans eleme.¹⁶

Herrmann Antalnak a kolozsvári egyetemen sok érdeklődő hallgatója volt. Előadásai elsősorban a néprajzi érdeklődés felkeltésében játszottak szerepet. Tudományos iskolát ugyan nem alapított, de hallgatói közül számos neves etnográfus került ki (Györffy István, Viski Károly, Szendrey Zsigmond, Banner János), s hallgatták olyanok is, akik más tudományágak jeles művelőivé váltak (Csúry Bálint, Kelemen Lajos, Mészöly Gedeon, Seprődi János, Tulogy János, Györffy István botanikus, Roska Márton). Ők mind hasznosították a tőle tanultakat. Szegeden már kevés hallgatója volt, olykor csak Bálint Sándor és József Attila hallgatta rapszodikus, szellemes rögtönzéseit. A szegedi egyetemen 1922-től már egy második magántanár, egykori kolozsvári tanítványa, Banner János is rendszeresen tartott néprajzi előadásokat.¹⁷

A budapesti egyetemen 1922-ben Solymossy Sándort (1864–1945) képesítették elsőként az etnológia magántanárává. Az 1910-es évektől az 1930-as évek végéig ő volt a magyar folklorisztika vezető egyénisége. Tanulmányait nem a kolozsvári, hanem a budapesti egyetemen végezte. 1894–98 között a pozsonyi kereskedelmi akadémia, 1900-tól Budapesten a felső építőipari iskola, majd a polgári iskolai tanítóképző tanára volt. 1919 és 1931 között az *Ethnographia* szerkesztője, 1919-ben az MTA levelező taggá, 1933-ban rendes taggá választotta. Munkásságának középpontjában a népköltészet (népmese, népballada), valamint a néphit, a kereszténység előtti magyar hitvilág vizsgálata állt. Az európai összehasonlító néprajz kiemelkedő alakja, módszereinek (pl. néprajzi térképezés) fejlesztője volt. Magántanári előadásokat a budapesti egyetemen a népköltészet műfajai mellett (magyar népdal, népmonda, a költészet eredete) a magyar nép dramatikus szokásairól is tartott.¹⁸

¹⁶ GAÁL, „Herrmann Antal...”, 11, 17–20.

¹⁷ Kós Károly, „Herrmann Antal jelentősége a századforduló körüli néprajzi mozgalomban”, *Ethnographia* 100 (1989): 186; PALÁDI-KOVÁCS Attila, „Herrmann Antal a magyar néprajzkutatás intézményesüléséért”, *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* 1–2. sz. (1999): 31, 36; GAÁL, „Herrmann Antal...”, 13; BÁLINT Sándor, *A hagyomány szolgálatában: Összegyűjtött dolgozatok* (Budapest, 1981), 236.

¹⁸ DIÓSZEGI Vilmos, „Solymossy Sándor”, in *Magyar néprajzi lexikon 4* (Budapest, 1981), 466; PAPP, „A néprajzkutatás...”, 73–74.

*Az első néprajzi tanszék megalapítása (1929)
és a néprajz szegedi műhelye*

A szegedi egyetemen a Herrmann Antal elhunytát követő három tanévben Banner János magántanár etnográfiai és régészeti kurzusai biztosították a folytonosságot. Néprajzi előadásokat tartott még Kogutowicz Károly geográfus, Bartucz Lajos antropológus, Horger Antal nyelvész, Marót Károly klasszika-filológus és Schmidt Henrik germanista professzor.¹⁹ Klebelsberg Kunó (1875–1932) vallás- és közoktatásügyi miniszter elképzelései a négy tudományegyetem (Budapest, Szeged, Debrecen, Pécs) fejlesztését, profiljának alakítását illetően fokozatosan, az ország nehéz gazdasági helyzetére is tekintettel változtak az évek során.²⁰ Előbb arra gondolt, hogy „Szegeden a természettudományokat, a tősgyökeres Debrecenben a hungarológiát, magyar néprajzot, antropológiát és az ezzel rokon szakokat kellene behatóan művelni”.²¹ Noha a néprajzi tanszék felállításának gondolata először Debrecennel kapcsolatban merült fel, végül mégis Szegeden valósult meg. Ennek oka az egyetem és Herrmann Antal kolozsvári előzményei mellett főként a polgári iskolai tanárképzés átszervezésében kereshető. A *Pedagogium*nak nevezett férfi polgári iskolai tanárképzőt és az Erzsébet Nőiskola keretében működött leány polgári iskolai tanárképzőt 1928-ban a szegedi egyetem bölcsészeti karához csatolták. Ez adta az ötletet, hogy az Erzsébet Nőiskola tanáraként ismert Solymossy Sándort egyszerűen áttesszik a szegedi egyetemre, és fizetése meghagyásával nyilvános rendes egyetemi tanárrá nevezik ki. Az ő személyére tett javaslatot a szegedi bölcsészkar Kogutowicz Károly dékán által vezetett bizottsága melegen támogatta. Az 1929/30-as tanévben felállított szegedi tanszék létrejötté a hazai egyetemtörténet és a néprajz szak korszakos fordulata volt.²²

Solymossy Sándor feleségével együtt Szegedre költözött és bekapcsolódott a város tudományos, kulturális életébe. Az 1930–1934 közötti tanévekben szemeszterenként három tárgykörrel tartott előadást. Ezeket kiegészítették a szemináriumok és az 1932/33-as tanévtől bekapcsolódó Cs. Sebestyén Károly egyetemi magántanár, a szegedi múzeum etnográfus kutatójának tárgyi néprajzi előadásai. Solymossy Sándor előadásait számosan hallgatták a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai közül is (Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, Radnóti Miklós, Baróti Dezső, Tomori Viola). Bálint Sándor 1930 és 1933 között a néprajzi tanszék díjtalan gyakornoka, 1933–34 között díjtalan egyetemi tanársegéde volt. 1934-ben habilitált és átvette az 1934 őszén nyugdíjba vonuló Solymossy professzor néhány előadását, erős alföldi, szögédi súlypontozással. Bálint Sándorral jelent meg „*Az Alföld vallási néprajza*”, „*Az alföldi búcsújárások*

¹⁹ BARNÁ GÁBOR, JUHÁSZ ANTAL ÉS PUSZTAI BERTALAN, *A néprajz szegedi műhelye* (Szeged, 2004), 99, 121–122.

²⁰ Ismeretes, hogy a magyar nemzetgyűlés által 1921. június 16-án megszavazott 1921: XXV. törvény-cikk a trianoni béke folytán székhelyét veszített kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet Szegedre, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet Pécsre helyezte el „ideiglenesen”.

²¹ BARNÁ, *A néprajz szegedi műhelye*, 14.

²² ORTUTAY GYULA, „Solymossy Sándor a szegedi egyetemen”, *Ethnographia* 50 (1939): 183–187.

néprajza”, az „*Alföldi jeles napok*” tematikája a néprajzi oktatásban.²³ Solymossy Sándor nyugdíjaztatását követően egészen 1947-ig – bő két évtizeden át – betöltetlen maradt a professzori állás. Néprajzi előadásokat azonban Bálint Sándor és Cs. Sebestyén Károly az 1930-as és 1940-es években is rendszeresen tartott. Minthogy a habilitációs lehetőség a szegedi egyetemen maradt, az 1940-es évek elején a szegedi egyetemen szerezte magántanári képesítését Ortutay Gyula, Tálasi István, Gunda Béla, Pável Ágoston, Ujszász Kálmán, majd K. Kovács László és Scheiber Sándor is. Közülük néhányan rendszeresen, több szemeszteren át tartottak előadásokat, néprajzi gyakorlatokat és szemináriumokat Szegeden. (Az említett jeles etnográfusok közül négyen helyettes tanárként a pesti néprajzi tanszéken is tanítottak az 1939/40-es és az 1940/41-es tanévben. Többségük az 1942/43-as tanévben a kolozsvári egyetemen Viski Károly távozásával megüresedett professzori állásra is pályázott.) Említést érdemel, hogy a Szegedről Kolozsvárra visszahelyezett Ferenc József Tudományegyetem helyébe 1940-ben Szegeden új egyetemet alapítottak. A szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemet 1940. november 11-én nyitották meg.

1947-ben a szegedi néprajzi tanszékre Bálint Sándor kapott egyetemi tanár kinevezést, aki ezt az állást 1965-ig, váratlan nyugdíjaztatásáig töltötte be. Professzori időszakát s a rá következő, 1992-ig tartó bő két évtizedet a tanszéki utódok joggal nevezik „*a kiszorítottság és a megtűrttség éveinek*”. Hiszen Bálint Sándort 1951–1956 között rendelkezési állományba helyezték, mialatt megbízott előadókkal folytatódtak az előadások (Bodrogi Tibor, Domanovszky György és Péter László bevonásával). Később sem engedték meg a tanszék normális működését. Szakos képzés nem volt, s a tanszék csupán 1964-ben kaphatott egy adjunktusi állást, amit Ferenczi Imrével töltöttek be. Az 1969-ben kandidátusi fokozatot szerző, főként a történeti népmondák és az ünnepi népszokások kutatásában jeleskedő Ferenczi 1971-ben – évekkel Bálint Sándor nyugdíjazása után – egyetemi docensként lett az egyszemélyes tanszék megbízott vezetője. A szegedi néprajzi oktatás megújulása csak a rendszerváltást követően, 1991-ben indult meg, s a '90-es években új vezető oktatók belépésével, a szakos képzés megindulásával, majd a saját PhD-program akkreditációjával vette kezdetét.²⁴

Néprajzi tanszék a budapesti egyetemen (1934–)

1922-ben – Solymossy Sándorral egy időben – tűnt fel a fővárosi egyetemen Schwartz Elemér, akit a nyelvjárastan és néprajz magántanárává habilitáltak. 1925-től tartott rendszeresen előadásokat német folklórból, különös tekintettel a német vallási néprajzra. A Magyar Néprajzi Társaság 1925-ben kezdeményezte egy néptudományi tanszék létesítését a budapesti egyetemen, 1927-ben pedig már a Bölcsészettudományi

²³ BARNÁ, *A néprajz szegedi műhelye*, 122–124.

²⁴ KÓSA, „Néprajz az egyetemeken”, 6–7; BARNÁ, *A néprajz szegedi műhelye*, 28–40.

Kar tanácsa is állást foglalt mellette. Cholnoky Jenő egyenesen szégyenletes állapotnak nevezte, hogy az ország első egyetemén még nincs „ethnographiai tanszék”. A Kari Tanács 1929. április 17-i ülésén Domanovszky Sándor személyi javaslatot tett Györffy Istvánra, aki a Közgazdasági Karon abban az évben szerezte meg magántanári képesítését. „A Kar erőfeszítésének eredményeképpen végre a Minisztérium hozzájárult, hogy az 1930/31-es tanévtől Györffy és Kodály heti 3-3 órában megkezdhesse előadásait.”²⁵

Györffy István (1884–1939), aki tanulmányait a kolozsvári és a budapesti egyetemen végezte, 1910-ben Kolozsváron bölcsészdoktori, 1911-ben a budapesti egyetemen történelem–földrajz szakos tanári képesítést szerzett. 1932-ben az MTA levelező tagjává választotta, 1933-ban a fővárosi tudományegyetem a magyar néprajz magántanárává nyilvánította. Nyilvános, rendes egyetemi tanári kinevezését 1934. július 18-i dátummal nyerte el. A minisztérium a Solymossy Sándor nyugdíjazásával Szegeden megürült professzori státuszt helyezte át Budapestre, azzal alapította meg a néprajz fővárosi katedróját. (A nyugdíjas Solymossy 1934 és 1940 között a budapesti egyetemen, mint annak magántanára, rendszeresen tartott folklorisztikai előadásokat.) Györffy első gyakornoka, majd tanársegédje 1934 októberéről Gunda Béla volt, akit 1935-től K. Kovács László, 1937-től Lajos Árpád, 1938-tól Vargha László követett.²⁶

Györffy István órái, gyakorlatai nagyszámú hallgatóságot vonzottak és a néprajz tárgykörét alaposan kitágították (főként néptörténeti, településtörténeti, művelődéstörténeti és szociográfiai irányba). A tanszék 1935-ben indított *Néprajzi Füzetek* címen megjelenő sorozatában Györffy kizárólag tanítványai munkáit, értekezéseit jelentette meg. Teleki Pál, Magyar Zoltán és Györffy tanszékeire alapozva állították fel 1938-ban a Táj- és Népkutató Központot, amelyet a nagybirtokrendszert bíráló kiállítása miatt hamarosan be is zártak. Azonban a következő év elején Györffy vezetésével és az elnevezés némi módosításával újjászervezték és sikeresen működtették 1944-ig. (Györffy korai halála után Kádár László geográfus vezetésével folytatták a táj- és népkutató kollektív munkálatokat.) Györffy aktív résztvevője volt a budapesti bölcsész karon működő Magyarságkutató Intézetnek is, ahol a *Magyar Néprajzi Atlasz* adatgyűjtő programja és az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* könyvsorozata jelentős támogatást kapott. Munkatársaival Györffy tervbe vette a vidéki, szegény sorsú diákok sorsát könnyítő Bolyai Kollégium megalapítását. Váratlan halálát követően tanítványai a kollégiumot végül is nem Bolyairól, hanem Györffy Istvánról nevezték el. Ez az intézmény volt a Népi Kollégiumok (a Nékosz) országos hálózatának csírája és kiindulópontja.

Györffy halálát követően két éven át megbízott előadókkal biztosították az oktatás folytonosságát. 1939/40-ben Bálint Sándor és K. Kovács László, 1940/41-ben Ortutay Gyula és Gunda Béla tartották az előadásokat. 1941 őszétől 1945 őszéig a kolozsvári egyetemről meghívott Viski Károly (1883–1945) volt a tanszék kinevezett professzora. Viski átvette Györffy doktorálásra érett tanítványait és maga is számos kiváló tanítványt

²⁵ PAPP, „A néprajzoktatás...”, 55.

²⁶ Uo., 57–60.

nevelt (Kós Károly, Vajda László, ifj. Kodolányi János, Kresz Mária, Kovács Ágnes, Belényesy Márta, Gaál Károly). 1946-ban az ismét megüresedett tanszékre Ortutay Gyula kapott professzori kinevezést, aki a népköltészeti műfajok mellett a társadalom mozgását, a paraszti életforma átalakulását, a belső migráció hatását (pl. a bukovinai székelyek kulturális akkulturációját) állította a néprajzi oktatás és kutatás középpontjába. Vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején (1947–1950) Bálint Sándor professzori kinevezésével 1947-ben visszaállította az 1934 óta szünetelő szegedi néprajzi tanszékét. 1949-ben Gunda Béla kinevezésével létrehozta a debreceni egyetem néprajzi tanszékét, ugyanakkor aláírta a Kelet-európai Intézethez tartozó Néptudományi Intézet feloszlásáról szóló határozatot. Annak munkatársai közül Tálasi Istvánt, Dégh Lindát, K. Kovács Lászlót, Belényesy Mártát a pesti Egyetemi Néprajzi Intézetbe helyeztette át, s egyetemi állást biztosított az addig középiskolában tanító Katona Imrének is.

Az első, 1949-ben bekövetkezett egyetemi reform lehetővé tette a néprajz szakos képzés megindítását a budapesti egyetemen. 1951-ben az addig „intézeti tanár” Tálasi István számára megalapították az egyetem második néprajzi tanszékét is, Targyi Néprajzi Tanszék néven. Az Ortutay vezetésével dolgozó eredeti tanszék neve Folklore Tanszékre változott. Az 1950-es években újabb oktatók kerültek mindkét tanszékre: Barabás Jenő (1952-ben), Hoffmann Tamás (1952, 1957), Dömötör Tekla (1953). A létszámban megerősödött Néprajzi Intézet a budapesti Néprajzi Múzeum kutatóira főként a világ népeinek néprajza, az általános etnológia tárgyköreinek előadásában és a múzeumi gyakorlatok/terepgyakorlatok vezetésében számíthatott. Az ötvenes években Tálasi professzor vezetésével dolgozták ki a tantárgyak részletes tematikáját, készítették el a tananyagok sokszorosított egyetemi jegyzeteit.

*Tanszékalapítás a kolozsvári (1940–1948),
majd a debreceni egyetemen (1949–)*

A második bécsi döntés, Észak-Erdély visszacsatolása után a Kolozsváron újjászervezett magyar egyetemen a néprajzi tanszék tanárává Viski Károlyt nevezték ki. Az erdélyi születésű és a kolozsvári egyetemen Herrmann Antal előadásait is hallgató Viski magyar–latin szakos tanári képesítést szerzett és éveken át középiskolai tanár volt, mielőtt a budapesti Néprajzi Múzeumba került. Nagyszalontai tanárként Arany János és a szalontai nép nyelvét tanulmányozta, s a múzeumi években (1920–1935 között) vált a népművészet vezető kutatójává, meg *A magyarság néprajza* című négykötetes szintézis *spiritus rector*ává. Professzori kinevezése az újonnan felállított kolozsvári néprajzi tanszékre a magyar tudós társadalom teljes egyetértésével történt.²⁷ Végül csupán egyetlen szűk évet tanított Kolozsváron, mivel 1941-ben meghívták a budapesti egyetem két éve betöltetlen katedrájára.

²⁷ PALÁDI-KOVÁCS, *Magyar népkutatás...*, 69, 73.

Viskít követően a kolozsvári tanszéket pályázati úton töltötték be, és a Kari Bizottságnak hét pályázatot kellett alaposan megvizsgálni. A választás Gunda Bélára esett, aki 1943 és 1948 között lehetett a Ferenc József Tudományegyetem „rendkívüli tanára”.²⁸ Gunda tanári munkáját nagy aktivitás jellemezte. Előadásait a bölcsészek mellett jogász-, közgazdász-, geográfushallgatók, sőt református és ortodox teológus, köztük román hallgatók is látogatták. Kereste az együttműködést a román etnográfusokkal (Romulus Vuia, Tancred Băneanu). Cikkeket kért tőlük és tett közzé a tanszéken megindított kiadványsorozatokban (*Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, Miscellanae Ethnographia*). Tanszéki segítőtársa volt Haáz Ferenc Rezső (1883–1958) képzőművészeti főiskolát végzett tanár, majd néprajzos muzeológus, és tanársegéddé fogadta a Kolozsvárra visszatérő ifjabb Kós Károlyt. Számos kolozsvári tanítványa közül főként Antal Árpád, Faragó József, Nagy Olga, Sándor Gábor, Vincze Lajos említhető. 1947/48-ban vendégtanárként Stockholmban töltött néhány hónapot, s mire visszatért Kolozsvárra, a román hatóságok megszüntették állását és kiutasították az országból. 1948 szeptemberében állástalanként települt vissza családjával Magyarországra.²⁹

A kolozsvári magyar néprajzi tanszék megszűnését követően, az 1950-es és 1960-as években a magyar nyelvészethez és irodalomhoz kapcsolódóan tartott néprajzi előadásokat dr. Kós Károly és Faragó József, illetve maguk a nyelvész és irodalmár professzorok (Szabó T. Attila, Márton Gyula, Antal Árpád).

Gunda Béla kinevezésének és a Néprajzi Intézet alapításának történetét Ujváry Zoltán részletesen dokumentált tanulmányban tette publikussá.³⁰ A vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ortutay Gyula 1949. február 23-án kelt rendeletével Gundát a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára osztotta be. A kar március 28-án tartott rendes ülésén Bárczi Géza dékán a napirend előtt meleg szeretettel köszöntötte mint az újonnan kinevezett egyetemi tanárok egyikét. A kar május 13-i rendkívüli ülésén Kádár László előterjesztése nyomán határozott arról, hogy a minisztériumtól Gunda Béla „nyilvános rendes” tanárrá való kinevezését kérje. Előzőleg a miniszter már engedélyezte a Néprajzi Intézet létesítését a karon Gunda Béla „nyilvános rendkívüli” tanár vezetésével.³¹

A néprajz azonban Gunda Béla megjelenése és a Néprajzi Intézet alapítása előtt is jelen volt az 1912-ben alapított debreceni Tisza István Tudományegyetemen. Ecsedi István (1885–1936) a debreceni egyetemen 1925-ben „*Magyarország földrajza és néprajza*” tárgykörben szerzett magántanári képesítést. Az 1925/26-os tanévtől kezdve 1935-ig

²⁸ KESZEG Vilmos, „A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1943. április 8-i jegyzőkönyve (Gunda Béla, Szendrey Ákos, Bálint Sándor, Bartha Károly, Lükő Gábor, Kovács László, Tálasi István pályázatának értékelése)”, *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 18 (2010): 205–287.

²⁹ PALÁDI-KOVÁCS, *Magyar népkutatás...*, 164–166.

³⁰ UJVÁRY Zoltán, „Gunda Béla kinevezése a debreceni egyetemre és a Néprajzi Intézet megalakulása”, in *50 éves a Néprajzi Tanszék*, szerk. UJVÁRY Zoltán, *Folklor és Etnográfia* 100 (Debrecen, 1999), 19–35.

³¹ Uo., 25–26.

minden félévben meghirdette magántanári előadását, amelyet főként az első és másodéves földrajz szakos hallgatók látogattak.³² Állását tekintve Ecsedi előbb a református tanítóképző tanára, majd a debreceni városi múzeum néprajzi osztályának vezetője, 1929-től az akkor alapított Déri Múzeum első igazgatója volt. A földrajz szakos hallgatók néprajzi ismereteinek bővítéséhez nagyban hozzájárult Mendöl Tibor is (1905–1966), aki a debreceni egyetem tanársegéde, majd magántanára volt az 1927–1940 közötti években.³³ Emberföldrajzi, különösen településföldrajzi művei a néprajz számára is megkerülhetetlenek.

N. Bartha Károly (1886–1956) Erdélyből került Debrecenbe, s lett a tanítóképző tanára (1918–1950), 1937-ben pedig a debreceni egyetem magántanára. Ott főként Csűry Bálint iskolájához kapcsolódott, aki 1938-ban alapította meg az egyetem magyar néprajzkutató intézetét. Bartha elsősorban az ünnepek szokásaival, a gyermekjátékokkal meg a kézműves kisiparok tárgykörével foglalkozott. Szervezte a tanítóképző növendékeinek néprajzi gyűjtőmunkáját, s egyik szerzője volt az 1930-as években készült néprajzi szintézisnek, *A magyarság néprajza IV.* kötetének.³⁴ Említeni kell Lükő Gábort is (1909–2001), aki 1946-ban lett egyetemi magántanár és tartott előadásokat a Társadalomlélektani Intézetben. Korábban a debreceni Déri Múzeum etnográfus munkatársa,³⁵ akinek munkássága a moldvai csángóktól, a hortobágyi pásztorművészetten át a finnugor összehasonlító néprajzi kutatásig és az etnopszichológiáig terjedt.

A debreceni tanszék alapítást követő első években minden néprajzi előadást Gunda Béla tartott, a terepmunkát és a tanulmányi kirándulásokat is maga szervezte. 1951-ben lépett be tanársegédként Nagy Benjámin, majd 1952-ben Varga Gyula, akadémiai kutatói álláshelyre pedig Szabadfalvi József. Különböző okokból kifolyólag 1954-ben Nagy Benjámin, 1955-ben Varga Gyula is távozott az intézetből.³⁶ Tanársegédként akkor Ujváry Zoltán lépett be, aki 1979-ben előbb docensi, majd egyetemi tanári kinevezéssel folytatta a tanszék vezetését, szerkesztette annak kiadványsorozatait. Döntő fordulat a debreceni néprajzi oktatásban 1959-ben történt, amikor megindulhatott a szakosképzés, s a végzetek oklevelébe bekerült az *etnográfus* szak említése. Ezzel a tanszék és a szak egyetemi státusza alapjaiban változott meg. 1959-ben jelent meg a tanszéki évkönyv, a *Műveltség és Hagyomány* első kötete is, amely 1979-ben Ujváry Zoltán szerkesztésében új címen (*Ethnographica et Folkloristica Carpathica*) vált a magyar néprajztudomány egyik legfontosabb publikációs fórumává.

³² BALOGH István, „Ecsedi István élete és munkássága”, *Folklór és Etnográfia* 20 (Debrecen, 1985), 41–43.

³³ Kivéve az 1930–35 közötti Sorbonne-ösztöndíjas éveket. FILEP Antal, „Mendöl Tibor”, in *Magyar néprajzi lexikon* 3 (Budapest, 1980), 558; DANKÓ Imre, „Ötven év története”, in *50 éves a Néprajzi Tanszék*, szerk. UJVÁRY Zoltán, *Folklór és Etnográfia* 100 (Debrecen, 1999), 36.

³⁴ DIÓSZEGI Vilmos, „N. Bartha Károly”, in *Magyar néprajzi lexikon* 1 (Budapest, 1977), 231.

³⁵ *Magyar néprajzi lexikon* 3 (Budapest, 1980), 475. Lükő Gábor szócikke saját összeállításában. Lásd még BARNA Gábor, „A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének története”, in *Néprajzi Tanszék harminc éve*, szerk. UJVÁRY Zoltán, *Folklór és Etnográfia* 4 (Debrecen, 1979): 6.

³⁶ DANKÓ, „Ötven év története”, 47–48.